

Григорій Рудий,

д-р іст. наук, провідний науковий співробітник
Інституту історії України НАН України

Київська газетна періодика за денікінського окупаційного режиму

У статті київська газетна періодика 1919 р. вперше розглядається як важливе документальне масове історичне джерело дослідження суспільно-політичного життя в Україні в умовах денікінського режиму.

К л ю ч о в і с л о в а: періодичні видання, київська газетна періодика 1919 р., історичне джерело, денікінський окупаційний режим, білогвардійська пропаганда.

Однією з актуальних проблем у вітчизняній історичній науці є активне і всебічне дослідження періодики як свідка епохи, важливого джерела історичного пізнання. У зв'язку з цим особливого значення набуває подальше вивчення київських періодичних видань 1919 р. як окремого документного комплексу з суспільно-політичного, соціально-економічного та духовного життя українського народу в умовах денікінського режиму. Необхідно зазначити, що окремі аспекти теми знайшли певне відображення як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Водночас спеціальних праць, котрі розглядали б київську газетну періодика як історичне джерело вивчення суспільно-політичних процесів в Україні за денікінського режиму, немає.

Мета статті – показати важливість київської газетної періодики 1919 р. для вивчення суспільно-політичного життя України в умовах денікінського окупаційного режиму.

В означений період у Києві функціонувала різноманітна мережа газетних видань. У ній були представлені державні, приватні, партійні, профспілкові, просвітницькі газети, кожна з них вирізнялася своєю політичною спрямованістю, підпорядкованістю й галузевою орієнтацією, періодичністю виходу, тиражем, тематичним спрямуванням, ставленням до влади. Серед них переважали видання суспільно-політичного характеру – 14*.

Із 16 газет того періоду російськомовних було 13. Це, зокрема, «Вечерние огни», «Киевский вестник», «Киевлянин», «Киевское эхо», «Киевская жизнь», «Молва», «Народная газета», «Объединение», «Путь рабочего», «Русь». Також виходили українські газети: «Промінь», «Рада», «Слово». За періодичністю у цей час переважали щоденні газе-

ти – 14. Видання «Киевская Русь» виходило тричі на тиждень. Газета «Киевский вестник» видавалася у святкові та післясвяткові дні.

Аналіз свідчить, що за білогвардійської влади становище періодичної преси порівняно з попереднім, більшовицьким, режимом загалом дещо покращилося. Водночас, слід відзначити, що українській пресі, у т. ч. київській, доводилося існувати і розвиватися в надзвичайно складних політичних і економічних умовах. Насамперед не було чітко визначене її правове становище, незважаючи на те, що свободу слова, задекларовану Тимчасовим урядом, денікінська влада не скасувала. Цензури формально нібито й не було, але фактично вона існувала. Владні структури на практиці мали право вживати різні санкції до українських газет та їх працівників. Тому одні періодичні видання закривалися через неблагодійність, а інші, наприклад, через брак паперу. Крім того, для друкованих органів чітко не окреслювали межі дозволеного і недозволеного. За такої ситуації жодна редакція періодичного видання не могла бути певною, що її функціонування може бути юридично і матеріально забезпечене, що вона зможе повною мірою виконувати свою безпосередню роботу [1]. У першу чергу, це стосувалося національно-демократичної преси, яка, фактично, не жила, а виживала. Так, внаслідок розвалу інфраструктури, київська українська газета була відрізана від свого наймасовішого, сільського, читача. Тому київські національно-демократичні газети обслуговували лише міських читачів, які були переважно неукраїнцями. За такої ситуації українські газетні видання зазнавали великих матеріальних збитків, постійно зменшували свій бюджет, постійно економили, ледве зводили кінці з кінцями [2]. При тогочасній соціально-економічній скруті і при вартості одного числа газети 4–5 карбованців існування національної преси було неможливим. Так, наприкінці листопада 1919 р.

* Значна частина газетної періодики означеного періоду зберігається у фондах НБУВ.

у зв'язку з важким матеріальним становищем київська газета «Рада» змушена була закритись [3]. Зникнення зі шпальт національних газет окремих матеріалів, їх закриття свідчить про заангажованість денікінської влади у ставленні до українських друкованих органів. Але, незважаючи на надзвичайно складні умови роботи, українська преса за допомогою громадянства робила для національної справи все, що було в її силах і можливостях.

Важливою трибуною української громадської думки в означений період були київські україномовні газетні видання «Промінь», «Рада» і «Слово». У тогочасному суспільстві виникає запит на популяризацію вітчизняної історії, національних традицій, української мови, літератури, національної культури. Тому національні періодичні видання з великим ентузіазмом бралися за цю роботу. У першу чергу українські газети намагалися змобілізувати всі сили на велику національну справу. Перед українською елітою ставилося завдання виробити і сформулювати чіткі вимоги українського народу, які могли внутрішньо об'єднати всі національні сили у боротьбі за власну державність. У пресі постійно наголошувалося, що не розпорошення, а єднання дасть нові механізми для утвердження незалежної України. Для цього необхідно було створити справжній єдиний національний фронт [4]. Насамперед, йшлося про об'єднання тих представників українства, для яких найважливішим пріоритетом була боротьба з більшовицькими і напівбільшовицькими експериментами, а також з усіма реставраційними спробами і заходами денікінського окупаційного режиму. Саме справі створення єдиного спільного антибільшовицького і антибілогвардійського фронту мала, у першу чергу, служити українська преса [5].

Звичайно, за денікінської влади в найкращих умовах перебували російськомовні періодичні видання, які виступали її захисниками. Редакції газет «Вечерние огни», «Киевская Русь», «Объединение», «Русь» та інші, що втекли від більшовиків із Петрограда і Москви, встигли захопити з собою до Києва друкарні, інше обладнання. Тому на противагу українським виданням мали всі необхідні умови для плідної роботи.

Важливим критерієм аналізу газетних видань періоду денікінського окупаційного режиму може слугувати їх жанрова різноманітність, тематична спрямованість. На шпальтах тогочасних київських газет з'являлися статті політичного, соціально-економічного, військового, національно-культурного змісту. Публікувалися офіційні документи Добровольчої армії, оперативна інформація, звіти, репор-

тажі, хроніка, повідомлення, публіцистика, політичні фейлетони тощо. Як свідчить аналіз, домінуючою темою була внутрішня політика білогвардійської влади. Зокрема, було опубліковано звернення «До населення Малоросії» від 25 серпня 1919 р., в якому обстоювалися гасла «єдиної та неподільної Росії», обґрунтовувалися застосування жорстоких репресій до політичних противників, необхідність встановлення денікінської диктатури, оприлюднювалися проекти білогвардійського законодавства (аграрного, робітничого, про земства), оголошувалося про скасування українських законодавчих актів, про запровадження російської мови. В київській періодиці також з'явилося «Тимчасове положення про громадянське правління», згідно з яким нова влада ділила захоплені українські землі на три області – Київську, Харківську та Новоросійську, очолювати які було призначено відповідно генералів А. Драгомирова, В. Маймаєвського, М. Шилінга з необмеженими диктаторськими повноваженнями [6].

Значне місце на шпальтах російськомовних газет, наближених до окупаційної влади, посідають матеріали про діяльність денікінських державних органів, спрямовану на ревізію рішень українських урядів, на реставрацію монархії шляхом військової диктатури.

Що ж обстоювали прихильники ідеї «єдиної і неділимної Росії»? Слід відзначити, що на сторінках більшості офіційних газет постійно друкувалися антиукраїнські матеріали. Їх автори були представниками різних таборів – від прогресивних лібералів до реакційних радикалів. Але всі вони не могли змиритися з фактом відокремлення України від Росії, а отже, й з існуванням Української держави. У російськомовних газетах систематично з'являлися матеріали, спрямовані проти Центральної Ради, Української гетьманської держави 1918 р., Директорії УНР, Симона Петлюри, Нестора Махна. Досить характерними для російськомовних видань доби білогвардійщини стали твердження, що Петлюра виходець з брутального насилля, оточив себе нікчемними людьми, здатними лише на зраду і підлабузництво, захлинувся в тій самій хвилі, яка накопилася на Росію з Бреста [7]. Вимагалося від денікінської влади не вступати в жодні переговори з петлюрівцями. Натомість пропонувалося усім проукраїнським силам роззброїтися, розійтися по домівках та приступити до мирних занять або взагалі покинути російську територію [8].

Окрему групу становлять публікації про причини популярності петлюрівського руху в Україні. Зокрема, в одній зі статей «Киевской Руси» за-

значалося, що основними причинами живучості петлюрівського руху в Україні є те, що Петлюра, використовуючи розчарування українського селянства в аграрній політиці більшовиків, прагне стати монопольним виразником інтересів широких мас сільського населення. Крах політичної кар'єри Петлюри, на думку білогвардійських адептів, не означає кінець петлюрівщини як соціального явища. Це явище зникне лише тоді, коли буде розв'язане аграрне питання в інтересах більшості селян і саме життя на селі налагодиться завдяки дотриманню принципів порядку і законності [9].

Таких матеріалів в офіційній пресі публікувалося чимало і всі вони вирізняються несприйняттям ідеї української державності, критикою її ідеологів. З огляду на це, типовою є одна з кореспонденцій у газеті «Заря России» від 18 вересня 1919 р., в якій українцям пропонувався вибір, або вони з Петлюрою в обіймах Німеччини і більшовиків і на них чекають приниження, голод, злидні, або з Добровольчою армією, адже це шлях до відродження і єдності з новою Росією. На думку автора, лише єдина і неділима Росія може повернути всім її народам багатство, мир і процвітання [10].

У багатьох публікаціях представників так званої «централістичної життєвої школи» робилися спроби захистити тезу про те, що українці близькі культурно до росіян, тому відокремлення України від Росії є зрада спільній історії, релігії і культурі, і погоджувалися, максимум, на федеративний зв'язок України з Росією під її політичною і культурною гегемонією. Автор однієї з таких кореспонденцій переконував, що лише дружніми, братськими зусиллями всіх російських народів ми завершимо спільну російську справу, збудуємо великий храм відновленої Росії [11].

У більшості провладних публікацій обстоювалася єдність і неділимість Росії, засуджувалася українізація, відкидалася українська мова, культура, свідомі українці звинувачувалися в націоналізмі, їм російські шовіністи закидали зраду вітчизні, шпигунство на користь Німеччини і Австро-Угорщини [12]. Трибуною і рупором цих сил стала ультрешовіністична газета «Киевлянин». У ній, зокрема, було надруковано статтю її редактора В. Шульгіна «Вернулись», в якій мусується думка, що українська земля – край російський. І далі автор наголошує: «мы не отдадим его ни украинским предателям, покрывшим его позором, ни еврейским палачам, залившим его кровью» [13]. Такі заяви були типовими для київської російськомовної шовіністичної преси. В газетах такого гатунку публікувалися також корес-

понденції, де стверджувалося, що український народ не зберіг пам'яті про минуле своєї державності, культуру, мову, тому що української державності ніколи не було, Україну створили німці і Петлюра, підтриманий Німеччиною [14].

У тогочасній офіційній газетній періодиці досить часто з'являлися критичні матеріали про роль і місце галицької інтелігенції в підриві єдності російської державності. Типовою є кореспонденція, де повідомлялося, що десятки років галицькі українці з фанатичною впертістю зрошували і сіяли ворожість і ненависть до російської єдності – політичної, національної, культурної [15]. Поряд з цим чимало газетних публікацій поширювали думку, що денационалізація Росії є головною причиною тієї небажаної ганьби і тих жахів, яких зазнало російське суспільство в післяреволюційний період [16].

Значне місце на шпальтах газет займають дискусійні матеріали про умови перебування України в складі «денікінської демократичної Росії» на правах автономії чи федерації. Зокрема, автори публікацій на сторінках газет «Киевская жизнь», «Русь» від імені Російського крайового комітету національного єднання домагалися для України – політичної автономії, забезпечення вільного національно-культурного розвитку [17]. Газета «Рада» передрукувала з харківської газети «Южный край» статтю російського письменника В. Г. Короленка «Мысли о единой России», де, зокрема, зазначалося: «В якій конкретній формі виллються майбутні відносини Росії й України, – чи буде це федерація чи автономія, чи ще який новий термін. Але щоб це не було, – поворот до старого неможливий і в основу повинна лягти свобода національної культури» [18].

Крім того, почали з'являтися газетні публікації окремих патріотично налаштованих українських діячів, які вважали, що в тогочасній політичній ситуації за певних умов федеративний союз України з Росією цілком можливий [19]. І таким чинником зміцнення могла б стати Добровольча армія.

Особливу увагу київська преса того часу приділяла висвітленню боротьби з більшовизмом. Під рубрикою «Війна з більшовиками» на сторінках російськомовних і україномовних газет досить часто з'являлися матеріали з цієї тематики. Автори публікацій знайомили читача з повним спектром політичної, військової, соціально-економічної й агітаційно-пропагандистської діяльності більшовиків в Росії і Україні. Зокрема, поширювалася думка, що російські комуністи відображали ментальність значної частини російського населення, яке себе вважало богообраним народом, і тому не випадково Росія скотилася до

більшовизму з усіма його негативними наслідками. Поряд з цим, відзначалася неадекватність реагування російського суспільства на факти і події жовтневого перевороту 1917 р. і громадянської війни в Росії. Адже багато росіян вважали більшовицький суспільно-політичний експеримент найкращим суспільним ладом у світі, який цілком заслуговує на експорт в усі держави Європи. Автор однієї з публікацій писав: «Чим ви їм допоможете, коли вони (російські люди. – Г. Р.) сидять без вугілля, без пошти, без телеграфу, без дров, без хліба, без солі – разом з тим балакають про те, що підуть визволяти Європу від анархії, яка там починається» [20].

У багатьох газетних публікаціях йшлося про спадщину більшовизму. Аналізуючи діяльність більшовицького уряду в Україні упродовж 1918–1919 рр. їх автори зазначали, що було дуже важко й соромно, коли міжнародні авантюристи Бубнов, Петровський, Лацис, Петерс, Колонтай та інші від імені українського народу нахабно представляли Україну перед усім світом. На українській землі прибуло 30 тисяч росіян організувати радянський порядок. І разом з місцевими політичними спекулянтами дістали посади коштом українського народу і необмежене право грабувати й убивати українців. І все це називалося УСРР [21].

У тогочасній київській пресі є низка матеріалів, в яких критично оцінюється роль і місце вождя більшовиків В. І. Леніна в національно-демократичній перебудові російського суспільства. Наголошується, що Леніну потрібна лише влада і лише наївні люди можуть думати, що його кінцева мета – щастя робітників. Не можуть бути щасливі люди в країні, де підприємства не працюють, де немає сировини, де голод, тиф і «надзвичайка», порожні міста, безладдя, де вбита думка та ініціатива, де гроші фальшиві як і слова [22].

Крім того обґрунтовується думка про те, що подолання більшовизму як соціального явища є водночас боротьбою за громадськість і через громадськість. Комуністи оголосили демократію своїм найлютішим ворогом в ім'я утвердження влади меншості. Демократична Росія, яка щойно народжується лише тоді стане міцно на ноги, коли в процесі свого державотворення вирішить невідкладні пекучі проблеми народних мас, дасть широкий простір для їх творчості. Неможливо уявити собі нову Росію, яка закута узами старого порядку і колишніх соціальних відносин [23].

Водночас російськомовна газетна періодика містила чимало публікацій прихильників не тільки подолання більшовицького панування, а й ліквідації

української незалежності. В одній з кореспонденцій, зокрема, повідомлялося, що зараз закінчується очищення російської землі від більшовиків і водночас знищується найзловісніша пухлина всередині Росії – «самостійна Україна» на чолі з головним мікробом-самостійником Симоном Петлюрою [24].

У тогочасній періодиці досить часто критикувалися принципи і методи більшовицької пропаганди, агітації і політичної інформації. Так, у газеті «Киевская жизнь» докладно аналізується діяльність більшовицького пропагандистського апарату, який здійснював пропаганду і агітацію комуністичних ідей за кордоном. У цій структурі працювало багато фахівців, переважно іноземних, з дуже високими окладами. Кожен пропагандистський підрозділ відповідав за свою ділянку роботи. Той, хто працював з європейськими країнами, колоніями або провінціями, мав у своєму розпорядженні кваліфікованих перекладачів, дактилографів. Таємно друкувалися мільйони прокламацій на всіх мовах Європи і Азії, готувалися кадри шпигунів. Крім того друкувалися паперові гроші зарубіжних держав, насамперед марки і франки. До цієї справи залучалися найкращі фахівці-літографи. В нейтральних країнах Європи більшовики організували масове виготовлення фальшивих зарубіжних кредиток. З цією метою тут придбавалися необхідні машини, залучався відповідний персонал [25].

Газети вміщували також матеріали, в яких повідомлялося як більшовики з метою широкої агітації і пропаганди використовували такий популярний вид мистецтва, як кінематограф. Зокрема багато говорилося про пропагандистський фільм «Крах царизму» [26].

Журналісти не обходили увагою теми політичних репресій більшовицького режиму в Україні 1919 р. Досить часто друкувалися статті та кореспонденції, в яких докладно висвітлювалися факти та конкретні ситуації, пов'язані з боротьбою більшовиків проти української опозиції. Читачів знайомили з вражаючою інформацією про фізичні репресії – масові розстріли, організовані органами Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУЧК). Без суду й слідства страчували сотні, тисячі українських воїнів, повстанців, представників усіх верств суспільства (дворян, священників, землевласників, підприємців, інтелігенцію та ін.) Так, 23 серпня 1919 р. газета «Киевское эхо» опублікувала витяг з протоколу № 14 засідання більшовицького комітету оборони Києва. Згідно з рішенням цього комітету, планувалося «всіх поляків мобілізувати: велику буржуазію взяти у заручники і відправити до концентраційного табору при ВУЧК, дрібну

буржуазію і трудову інтелігенцію в батальйонне тилове ополчення, робітників до Червоної армії». Згідно з припискою Лациса до протоколу, необхідно було «приступити до арешту всіх поляків та іноземців» [27]. Крім того повідомлялося, що товариш голови житомирського ЧК Швайка звернувся з проханням до Лациса дати дозвіл на направлення з Житомира до Києва у місцевий концентраційний табір 3 тисячі заручників. Лацис відповів: «Негайно направити заручників через Київ до Москви» [28].

Матеріали київської періодики свідчать, що в Києві ВУЧК лютувала з особливою силою. Згідно з розпорядженням окружного прокурора, у серпні 1919 р. судові слідчі приступили до розслідування діяльності київських «надзвичайок». За даними, які були надані слідчим, через анатомічні зали пройшло понад 1000 трупів осіб, які стали жертвами більшовицької інквізиції. І картина всюди була однакова: розстріли, пограбування трупів, закопування їх у загальній ямі. В саду по вулиці Садовій № 5 у бетонованому сараї 23 серпня 1919 р. виявили 27 трупів. Всі розстріляні тіла оголені, одержу і взуття палачі забрали як премію [29].

Вражають публікації про жорстокі методи допитів жертв «надзвичайок». Заарештованих привозили у підвали, де їм наказували роздягатися догола і лягати на холодну кам'яну підлогу, залиту людською кров'ю. Лежачих людей стріляли в упор розривними кулями, які повністю руйнували черепну коробку і спотворювали людину до невпізнання. За свідченнями багатьох ув'язнених, особливою жорстокістю при страхах жертв вирізнявся матрос Терехов [30]. Повідомлялося також, що на Печерську, в похмурому, оточеному високою кам'яною огорожею будинку більшовики організували концентраційний табір, в якому без суду і слідства перебували сотні людей. 127 осіб з них було розстріляно [31].

На сторінках тогочасної періодики можна знайти чимало публікацій, у яких простежується тотальний наступ комуністів на своїх політичних противників. В одній з кореспонденцій повідомлялося, що на початку травня 1919 р. відбулася губернська конференція більшовиків, на якій їх відомий керівник Пятаков вимагав розстрілювати всіх полонених. Після цієї команди почався червоний терор у Києві. Згодом опублікували перший великий список розстріляних «ворогів народу» – 44 особи. Серед них учителі, викладачі, професори, директори гімназій [32]. Нерідко бувало, коли людей розстрілювали без суду, просто для округлення загальної цифри за день, за отримання парного числа тощо [35]. Із київської преси

довідуємося, що в будинку № 16 по Катеринославській вулиці м. Києва в приміщенні ВУЧК більшовиками була організована кінематографічна зйомка різних сцен з буденного життя і діяльності «надзвичайок». У підвалі, де страчували в'язнів, також часто працювали камери [36].

Не сходили зі шпальт київських газет публікації, в яких розповідалося про червоний терор проти українського селянства. За даними періодики, число розстріляних селян у «надзвичайках» і при набігах радянських каральних загонів перевищує 12 тисяч людей [33].

Вражають газетні матеріали про особливі звірства червоноармійців на дачах у Святошині проти гімназистів і вихованців кадетського корпусу при відступі більшовиків у серпні 1919 р. з Києва. Саме в той час ними по звірячому була розстріляна місцева громадська діячка Страшевська [34].

Періодика містить чимало матеріалів про репресії більшовицького режиму проти української інтелігенції. Зокрема київська преса докладно інформувала читачів про вбивство колишнім військовим комісаром м. Кременця Тереховим відомого українського державного і культурного діяча В. П. Науменка [37]. Також повідомлялося про вбивство чекістами ректора Української академії мистецтв О. О. Мурашка [38]. У тогочасній періодиці знаходимо нарис М. Зерова про розстріляного на початку літа 1919 р. більшовиками у м. Златополі на Чигиринщині голову місцевого виконкому, учителя Златопільської гімназії А. А. Пінчука [39].

У газеті «Рада» від 7 вересня 1919 р. подано список прізвищ вбитих чекістами українських громадян Конотопа і його повіту за часів більшовицького правління [40].

Газетні видання містили багато публікацій і про діяльність слідчих органів Добровольчої армії у справі колишніх співробітників «надзвичайок». Зокрема, повідомлялося про перше засідання 19 серпня 1919 р. у Києві військово-польового суду над чекістами. На цьому засіданні розглядалася справа колишньої співробітниці ВУЧК Ерні Шварц, яка була визнана винною у проведенні арештів не тільки в Києві, але й у Радомишлі. Суд засудив її до розстрілу [41].

Велику увагу київська преса приділяла розпалюванню антисемітизму в Україні. З точки зору наявності релевантної інформації, особливий інтерес становлять публікації, в яких висвітлюються конкретні події, факти, наводяться узагальнюючі цифри. Умовно цей масив публікацій можна поділити на дві групи:

- матеріали, що висвітлювали єврейські погроми за більшовицького режиму;
- публікації, котрі розкривали зміст політики денікінського уряду щодо національних меншин.

Російськомовна періодика, насамперед газета «Киевлянин», у своїх публікаціях звинувачувала єврейство у близькості з більшовизмом. Зокрема, євреям ставилося у вину, що їх представники займають чільні місця у керівництві РСРФР. У зв'язку з цим від єврейської меншини України вимагалося, щоб її члени покаялися за тих, хто входив до складу соціалістичних партій і своєю діяльністю викликали смуту в Росії, а також за тих, хто брав участь у більшовицькому перевороті у злочинах радянської влади [42].

Натомість на шпальтах україномовних газет публікувалися статті на захист єврейського населення від погромницької пропаганди і агітації російських шовіністів. Зокрема в українській пресі повідомлялося, що коли в будинку № 5 на вулиці Садовій в Києві відкрилися ворота більшовицької «надзвичайки» містяни побачили гору трупів, що залишили за собою радянські каральні органи. І багатьом серед киян природно захотілося помсти над євреями. У зв'язку з цим зазначалося: «Це правда, що Сорін, Михайлов (Фрейдбарг) і більшість нам невідомих на прізвище чекістів – всі євреї. Хоч правда і те, що Лацис, Петерс не євреї, а Ковалів – українець. І це правда, що серед активних більшовиків більшість євреї. Але зате серед євреїв більшовики становлять меншість – отже народ не може відповідати за тих своїх легковажних і злочинних синів» [43]. Також у київській пресі поширювалася думка, що така доля єврейського народу. Як тільки на голову людства обрушуються якісь жорстокості і потрясіння, в яких народи вважають можливим звинувачувати один одного – першим і єдиним народом на лаві підсудних, завжди опиняється лише єврейство. І в цій ситуації єврейський народ прохає тільки одного – справедливості і співчуття [44].

Проблема антисемітизму була провідною в багатьох київських періодичних виданнях упродовж усього означеного періоду. І це незважаючи на те, що з серпня 1919 р. діяв наказ начальника Київського військового гарнізону, генерал-лейтенанта Бодова, яким передбачалися найсуворіші заходи проти погромної агітації і самосудів [45].

Особливо широкого резонансу в пресі набули єврейські погроми у вересні 1919 р. у Києві та інших регіонах України. За білогвардійського окупаційного режиму були інспіровані масові погроми не лише проти заможних верств єврейства, а й проти

ремісників, крамарів, дрібних власників. Як свідчать газети, серед українського населення відкрито велася антисемітська пропаганда й агітація. В її проведенні нерідко брали участь й представники інтелігенції. І ті, хто підбурював натовп проти окремих євреїв, не розуміли, що вони, мстивши за діяльність «надзвичайок», самі ж використовували їхні методи, закликали до розстрілів без суду і слідства [46]. На сторінках київських газет значне місце займають матеріали про один з найбільших погромів в історії єврейського народу у вересні 1919 р. у Фастові. За свідченнями преси, погромники вривалися до будинків, де проживали євреї, грабували, вбивали і гвалтували жінок і підлітків. Фастівський погром закінчився розгромом і підпалом житлових приміщень. Загалом згоріло 200 будинків, а число вбитих сягнуло 2000 чоловік. Особливо жахливі події відбувалися на синагогальному подвір'ї, де євреї намагалися заховатися від погромників. Увесь двір був завалений трупами людей похилого віку, жінок, дітей. З тих євреїв, що залишилися живими, багато втратили розум [47]. Преса також широко інформувала читачів про єврейські погроми у Білій Церкві та поблизу Києва. Зокрема повідомлялося, що єврейські похоронні братства не встигають ховати останки жертв погромів поблизу Києва. Щодня знаходили все нові і нові братські могили. Так, поблизу поселення Китаєво виявлено 22 убитих євреїв, у Протасовому Яру – 17, Жулянах – 15, в районі Артилерійського училища – 9, в Козачому дворі – 8, у Святошині – 9, на Куренівці – 7, у Мотовиловці – 6, у Боярському лісі – 31 [48].

Отже, вивчення тогочасної київської газетної періодики дає змогу визначити основні особливості, характерні риси денікінського режиму в Україні. Джерелознавчий аналіз газетних матеріалів дозволив виявити такі характерні риси білогвардійської політики:

- встановлення денікінської політичної диктатури;
- обстоювання тез та гасел «єдиної та неподільної Росії», боротьби з більшовизмом до кінця, придушення будь-якої протидії з боку опозиції;
- сприяння діяльності громадських організацій, які перебували на платформі денікінської ідеології;
- посилення російського шовінізму, пропаганда антисемітизму, влаштування єврейських погромів.

Крім того, виявлені матеріали київської періодики дають змогу повніше дослідити червоний терор в Україні, масові розстріли українських борців за незалежність України, переслідування ідеологічних опонентів та сфабриковані проти них судові процеси.

Список використаних джерел

1. Вічний попіхач // Промінь. – 1919. – 19 вересня.
2. Українська преса і український читач // Слово. – 1919. – 31 жовтня.
3. У редакції // Рада. – 1919. – 24 листопада.
4. Чергове завдання // Рада. – 1919. – 4 вересня.
5. Від редакції // Слово. – 1919. – 8 вересня.
6. Організація влади на Україні // Слово. – 1919. – 11 вересня.
7. *Борисов М.* Петлюрівщина // Путь рабочего. – 1919. – 19 октября.
8. Отношение к петлюровцам // Путь рабочего. – 18 сентября.
9. *Грушевский С.* Урок петлюровщины // Киевская Русь. – 1919. – 18 ноября.
10. Киевская Русь. – 1919. – 31 сентября.
11. *Грушевский С.* Киевская Русь // Киевская Русь. – 1919. – 4 ноября.
12. *Шульгин В.* Вернулись // Киевлянин. – 1919. – 21 августа.
13. *Бялковский М.* Немцы и Россия // Молва. – 1919. – 30 октября.
14. *Савенко А.* По заветам Богдана Хмельницкого // Киевская Русь. – 1919. – 4 ноября.
15. *Бялковский М.* Государство // Молва. – 1919. – 14 октября.
16. *Одинец Д.* Объединение России // Киевская жизнь. – 1919. – 25 августа.
17. *Короленко В.* Про єдину Росію // Рада. – 1919. – 5 вересня.
18. *Садовський В.* Самостійність і Федерація // Слово. – 1919. – 11 жовтня.
19. Малий фейлетон // Слово. – 1919. – 10 жовтня.
20. *Ніковський А.* Наша сила // Рада. – 1919. – 4 вересня.
21. «Сам» // Путь рабочего. – 1919. – 28 августа.
22. Киевская жизнь. – 1919. – 25 августа.
23. Заря России. – 1919. – 17 октября.
24. Апарат пропаганды // Заря России. – 1919. – 25 сентября.
25. Троцкий в кинематографе // Заря России. – 1919. – 26 сентября.
26. За кулисами «чрезвычайки» (Документы эпохи) // Киевское эхо. – 1919. – 23 августа.
27. 3 тысячи заложников // Киевское эхо. – 1919. – 23 августа.
28. Чрезвычайка // Киевская жизнь. – 1919. – 25 августа.
29. Советская инквизиция // Киевское эхо. – 1919. – 29 августа.
30. В концентрационном лагере // Путь рабочего. – 1919. – 5 сентября.
31. Красный ужас // Заря России – 1919. – 20 сентября.
32. Земельный вопрос // Заря России. – 1919. – 18 сентября.
33. Хроника // Киевская жизнь. – 1919. – 12 октября.
34. Советская инквизиция (Из записной книжки репортера) // Киевская Русь. – 1919. – 3 сентября.
35. *Агеев К.* Зачем? // Молва. – 1919. – 17 сентября.
36. Убийство профессора Науменко // Киевское эхо. – 1919. – 26 сентября.
37. Жертвы чрезвычайки // Рада. – 1919. – 4 вересня.
38. *Зеров М.* Пінчук А. Л. // Слово. – 1919. – 1 жовтня.
39. *Різниченко В.* Жертвы чрезвычайки // Рада. – 1919. – 7 вересня.
40. Суд над чекістами // Киевская Русь. – 1919. – 22 августа.
41. *Шульгин В.* Пытка страхом // Киевлянин. – 1919. – 3 ктябрь.
42. *Ніковський А.* Жадоба крові // Рада. – 1919. – 5 вересня.
43. *Гольденвейзер Я.* Трагедия еврейского народа // Киевская Русь – 1919. – 4, 5 сентября.
44. Злое семя // Киевская жизнь. – 1919. – 25 августа.
45. Еврейская декларация // Объединение. – 1919. – 13 октября.
46. *Рудин Н.* Вчера // Русь. – 1919. – 1 сентября.
47. Погром в Фастове // Заря России. – 1919. – 17 сентября.
48. Погребение жертв // Заря России. – 1919. – 20 сентября.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2016 р.

UDC 050.46(477-25) «1919» 091

Нригорій Рудий,

Doctor in Historical Sciences, Leading Researcher, Institute of History of the NAS of Ukraine

KYIV PERIODICALS IN THE CONDITIONS OF DENIKIN REGIME

In the article Kyiv periodicals in 1919 was for the first time considered as a separate documental complex and mass historical source of the studying of sociopolitical life in Ukraine in the conditions of Denikin regime.

К е у о р д s: Kyiv periodicals, historical source, periodicals, Denikin regime, sociopolitical life.

УДК 050.46(477-25) «1919» 091

Григорій Рудий,

д-р ист. наук, ведущий научный сотрудник Института истории Украины НАН Украины

КИЕВСКАЯ ГАЗЕТНАЯ ПЕРИОДИКА В УСЛОВИЯХ ДЕНИКИНСКОГО ОККУПАЦИОННОГО РЕЖИМА

В статье киевская газетная периодика 1919 г. исследуется как важный исторический источник изучения общественно-политической жизни в Украине в условиях деникинского режима.

Рассматриваются особенности формирования и функционирования периодики, осуществлена ее систематизация и классификация, анализируется тематика и содержание публикаций тех периодических изданий, которые длительное время находились в спецхранах и были недоступны исследователям.

К л ю ч е в ы е с л о в а: периодические издания, киевская газетная периодика 1919 г., исторический источник, деникинский оккупационный режим, белогвардейская пропаганда.